

HARALD ROTH

Kis Erdély-történet

Fordította Hajdú Farkas-Zoltán

Második, javított és bővített kiadás

BOOKART
Csíkszereda, 2009

Megjelent a Communitas Alapítvány támogatásával

A fordítás alapjául szolgáló mű

Harald Roth

Kleine Geschichte Siebenbürgens

Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1996

Szerkesztette Hajdú Farkas-Zoltán

A fordítást lektorálta és az utószót írta K. Lengyel Zsolt

Az illusztrációk forrása: Az Osztrák-Magyar Monarchia
írásban és képekben, Budapest 1891.

ISBN 978-606-92145-3-4

© Böhlau Verlag, 2007, All rights reserved

Hungarian edition © Bookart Kiadó, 2009

Hungarian translation © Hajdú Farkas-Zoltán, 2009

TARTALOM

ELŐSZÓ AZ ELSŐ MAGYAR KIADÁSHOZ.....	7
I. AZ ORSZÁG.....	9
II. ÓKOR ÉS NÉPVÁNDORLÁS.....	15
Dákok és rómaiak a Duna–Kárpát-medencében.....	15
A dáko-román kontinuitás kérdése.....	19
Népvándorlás a Kárpát-medencében.....	22
III. ERDÉLY A KÖZÉPKORI MAGYAR	
KIRÁLYSÁGBAN.....	25
Magyar határvédelem keleten.....	25
Uralmi struktúra és országszervezés.....	30
Gazdaság és társadalom.....	35
A rendi állam kialakulása.....	43
IV. ERDÉLY MINT AUTONÓM	
FEJEDelemség.....	49
A mohácsi csatától Magyarország felosztásáig.....	49
Humanizmus és reformáció.....	57
A Fejedelemség az oszmánok és Habsburgok között.....	65
Etnikai sokrétűség.....	77
Erdély lakossága a 16. század végén.....	85
V. ERDÉLY A HABSBURG MONARCHIA	
TARTOMÁNYAKÉNT.....	87
Betagolás egy nagy birodalomba.....	87
Az osztrák reformpolitika.....	91
A románok emancipációja.....	98
Elmulasztott lehetőségek.....	106
VI. ERDÉLY AZ OSZTRÁK-MAGYAR	
DUALIZMUS KORÁBAN	117
Állam-nemzet és nemzetiségek.....	117
A nemzeti frontok megmerevedése.....	125

VII. ERDÉLY ROMÁNIÁBAN.....	133
A román királysághoz való csatolás.....	133
A román nemzetállamban.....	139
Politikai radikalizálódás.....	147
A kommunista rendszerben.....	151
A politikaiváltozásután.....	163
VIII. AZ ERDÉLY-KUTATÁSMAI ÁLLÁSÁRÓL	173
A forrásokról.....	173
Történetírás.....	176
Kutatóintézetek.....	177
VÁLOGATOTT IRODALOM.....	184
AZ URALKODÓK TÁBLÁZATA.....	203
KRONOLÓGIA.....	209
NÉV- , HELY- ÉS TÁRGYMUTATÓ.....	217
K. Lengyel Zsolt • UTÓSZÓ.....	227

A politikai változás után

A kelet-berlini és prágai kormányok bukása után a Romániában végsőkéig fokozódó politikai és gazdasági elnyomás 1989 decemberében felkelést robbantott ki. A szikrát egy, az állam elnyomása ellen tiltakozó magyar református lelkész gyújtotta meg Temesváron. A felkelés a Bánságról hamarosan egész Erdélyre áttért, majd Bukarestben is fellángolt. A tömegek által valószínű forradalomként megélt zendülés alatt a magyarok és románok összefogtak. A régi rendszer összeomlásának óráiban megalakuló és a hatalmat magához ragadó Nemzeti Megmentési Front figyelembe véve ezt a körülményt a nemzeti kisebbségeknek és a vallási felekezeteknek az 1918-as *Gyulafehérvári Határozatokban* megfogalmazottakhoz hasonló ígéreteket tett.

Románia átalakulása pluralista, demokratikus államná sokkal tétovább, mint az egykori kelet-európai tömb összes többi államában; a régi struktúrák és mentalitások szilárd akadályokat gördítenek a gyorsabb változás útjába. Az 1990 májusában megtartott első parlamenti választásokon az időközben „szocialistákká”, olykor pedig szociáldemokratákká átvedlő régi kommunisták nyerték el az abszolút többséget. Az új elnök, Ion Iliescu, a hajdani autoritárius politika módszereit felhasználva attól sem riadt vissza, hogy esetenként együttműködjék a szélsőjobb nacionalistáival. A magyarok, miután 1990-ben pártjuk több mint 7%-kal a második legerősebb parlamenti frakcióvá vált és ezzel a legnagyobb ellenzéki párttá lépett elő, megkezdték politikai és kulturális közösségi

életük újjáépítését. A kormánypárt azonban hosszú időn át semmit sem tett az etnikai feszültségek leépítésére. A kommunista rendszerben leplezett nemzeti elfogultságok a forradalmi eufória megszűnése után hamarosan olyannyira kiéleződtek, hogy 1990 márciusában Marosvásárhelyen véres összeütközésre került sor a román és magyar lakosság között. 1992-ben újból magasba csaptak a nemzeti érzés hullámai, mert a román kormány két, többségében magyarlakta székelyföldi megyében a magyar prefektusokat román származásúakkal cserélte ki.

Különböző román nacionalista mozgalmak 1990 óta tervszerűen szítják a gyűlöletet a magyarok ellen, a „vér és föld” (*Blut-und-Boden*) ideológiájára emlékeztető hangnemben, magyaroktól megtisztított, román Erdélyt követelve. Meglepő, hogy ezek a szélsőséges mozgalmak különösen a nemzeti kisebbségek nélküli vidékeken jelennek meg, és legbuzgóbb híveiket a Transzszilvániába beköltöző románok soraiból toborozzák. Ezen irányzatok egyikének jelöltje az 1992-es államelnöki választásokon az Erdélyben leadott szavazatok egynegyedét kapta. Az erdélyi magyarok alig ragadtatják magukat szélsőséges nacionalista megnyilvánulásokra. Autonóm jogokat követelő programjukat és etnikai alapon megszervezett pártjukat Bukarest mégis a nemzeti állam integritását veszélyeztető jelenséggént kezeli, noha a határok revízióját sem az erdélyi magyarok, sem a magyarországi politikusok nem hozták komolyan szóba. Ennek ellenére az Európai Unió grémiumai által sürgetett román-magyar alapszerződés aláírására csak több éves tárgyalások után, röviddel az 1996-os parlamenti választások előtt került sor.

Az állam politikai életében az erdélyi magyarság képviselőinek többsége kimondottan a konstruktív közreműködés híve, és a romániai magyarság tanügyi rendszerének, kulturális intézményeinek a kiépítésén, a tudományos kutatás fellendítésén fáradozik. Törekvéseiket a szélsőséges románok a magyar nacionalizmus megnyilvánulásaként értelmezik; vádjaiknak esetenként a saját elmaradottságukból adódó kisebbségi érzés a forrása. A magyarok a román parlamentben 1992-ben létrehozott Kisebbségi Tanáccsal való együttműködést rövid időn belül megtagadták, mivel azt gondolták, hogy az állam ezt az intézményt pusztán kérelmeik érvényesítésének megakadályozására szándékszik felhasználni. Az 1991-es alkotmány szerint minden etnikai csoportnak joga van legalább egy képviselővel részt venni a képviselőházban, még abban az esetben is, ha nem szerzi meg a mandátumához szükséges szavazatokat. Az így keletkezett, legalább tucatnyi parlamenti csoportosulás tagjai a legtöbb esetben már régen asszimilált, mesterségesen felélesztett etnikumok képviselői.

Szász házak

*Transzszilvánia lakosságának felekezeti megoszlása 1930-ban és 1990-ben**

Vallás/ felekezet	1930		1992		1930 = 100% 1990 = %
	Személyek	%	Személyek	%	
1. ortodox-román	1 932 356	34,8	5 360 102	69,4	277,4
2. görög katolikus	1 385 445	25,0	206 833	2,7	14,9
3. római-katolikus	947 351	17,1	854 935	11,1	90,2
4. református, unitárius	764 650	13,8	872 660	11,3	114,1
5a. evangélikus			36 264	0,5	
és	274 415	4,9			20,6
5b. evangélikus, presbiteriánus			20 185	0,3	
6. zsidó	192 833	3,5	2 768	0,0	1,3
7. szabad egyházak (pld. adventisták, baptisták)	42 357	0,7	295 152	3,8	696,8
8. más vallásúak/ felekezetűek	3 169	0,1	50 806	0,6	1 589,7
9. mások	5 760	0,1	23 609	0,3	410,0
Összesen	6 548 363	100,0	7 723 313	100,0	139,2

* Forrás: Ernst Wagner: Ethnische und religiöse Minderheiten in Transsilvanien nach der rumänischen Volkszählung vom Jahre 1992. In Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 18 (1995) p. 52.

1996-ban a régi kommunisták illetve új szociáldemokraták által vezetett kormányt felváltotta a polgári liberális- és a romániai magyar párt koalíciója. Ez ugyan hozott némi átláthatóságot és reformok iránti nyitottságot az ország politikai életébe, de nem volt képes rövidtávú, alapvető változásokat elővarázsolni. Az érintettek, a „vidékiek” még a kultúra centralizmusát megszüntetni vágyó regionalista fáradozásokat is félreértették és visszautasították. Az iskolarendszer sürgős megreformálásának szükegességét mi sem bizonyítja jobban, mint az 1999-es úgynevezett tankönyvvita, amely ékes példája a társadalom többségére jellemző mentális visszamaradottságnak. A kolozsvári egyetem egyik fiatal tanára új, modern szemléletű gimnáziumi történelemtankönyvet írt, amelyben a közép-európai kutatás mai követelményeinek megfelelő, a régi nacionalista mítoszok helyett egy jól átgondolt, világos és tudományos történelemszemléletet javasolt. A könyv megjelenése hetekig tartó, ádáz parlamenti vitákra és nyilvános veszekedésekre adott alkalmat.

Az új kormány létrehozta az első kisebbségi minisztériumot, némi figyelmet a kisebbségek kultúrájának is szentelve (ennek köszönhetően 1999-ben több száz és százekely műemlék felkerülhetett a világörökség listájára).

A politikai változást közvetlenül követő robbanásszerű kivándorlási hullám eredményeként az erdélyi németek száma mintegy 15-20 ezerre csappant; ők manapság valamilyen fajta hídszerepet töltenek be Románia és a bel-német terület között. Erdély német tannyelvű iskoláiban jelenleg a legjobb külföldi német nyelvű érettségit teszik le a tanulók, jóllehet többségük már román származású.

A szászok hátrahagyott kultúrjavit a románok csak habozva, csak kevésbé tudatosan veszik át, és még kevésbé ápolják. A romák száma valószínűleg a magyarokét is meghaladja, de politikailag több csoportosulásra szakadtak, ezért a kisebbségi problémakörben betöltött szerepük feltehetően még hosszú ideig tisztázatlan marad. Szociális integrációjuk és társadalmi elfogadottságuk középtávon nem valószínű, másik tényezőként elképzelhető, hogy a jövőben a nacionalista propaganda valószínűleg a jövőben is fel fogja használni őket politikai célok elérésére.

A választási eredmények tartományonként más-más, jól kihangsúlyozott tendenciát mutatnak, alapvető módon jellemezve a Romániát átszabdalo politikai, kulturális és felekezeti belső határokat: míg 2000-2004-ig újból a „szociáldemokraták” voltak kormányon, az ókirályság tartományaiban (Bukarest kivételével) Iliescu, a volt kommunista nyerte el a szavazatok több mint kétharmadát, addig az ország hajdanában Habsburgok uralta részeiben egyharmad alatt maradt; polgári-liberális ellenlábasai itt viszont közel 50%-os szavazattöbbséget kaptak

A régi tartományok különbözősége ellenére, a regionális tudat Románia nyilvánosságában csak elvétve fedezhető fel, az átvett, francia típusú központosított állam-modell több generáció mentalitására rányomta szabványosító bélyegét. Az Európai Unió előírásaihoz igazodó, ezeknek megfelelni akaró intenzív fáradozások ellenére a történelmi tartományok közötti különbségek kézzelfoghatóak. Ebből a szempontból Erdély a legjobb példa, s itt is mindenek előtt Nagyszeben, amelynek választópolgárai 2000-ben érdekes kísérletet kockáztattak meg:

a két százaléknál kevesebbet kitevő német kisebbség jelöltjét választották meg polgármesterüknek, abban a reményben, hogy ezzel véget vethetnek a városukban is eluralkodó nepotizmusnak, gazdasági pangásnak és pocsklásnak. A kísérlet teljes mértékben sikerült, Nagyszeben és környéke hamarosan Románia legvirágzóbb városává vált, s a német polgármestert négy év után a szavazatok közel 90%-ával újraválasztották. 2004-ben a Szeben megyei tanács elnöke is a Német Fórum jelöltje lett, Medgyes és Kisdisznód élére ugyancsak német származású polgármesterek kerültek. 2007 elején Románia azzal ünnepelte meg uniós csatlakozását, hogy Nagyszebent Európa Kulturális Fővárosává választották.

Ez a 21. század eleji Európában alig ismert gazdasági és kulturális pezsgés nem csak Nagyszebenre, de általában Erdély és a Bánát városaira is jellemző. Az Európai Unió csatlakozás után ezeknek a városoknak sikerült a legmesszemenőbben igazodni az előírt normákhoz, meghatározó híd szerepét töltik be az egész ország és az Unió között. A kitelepedő értelmiségiek száma jelentősen csökkent, sőt már bizonyos visszatelepedési folyamatok is észlelhetőek. A jövőkép pozitívabb lett, az Európai Unió elfogadottsága magas. A régi mítoszokkal való leszámolás igénye és az előítéletektől mentes, népeken átívelő eszmecsere reménye újra felcsillant Közép-kelet Európa és Dél-Európa eme régi határvidékén.

Székely mátkapár

Szászkézdi pár

K. Lengyel Zsolt

UTÓSZÓ

[az első magyar nyelvű kiadáshoz]

Napjaink nemzetközi Erdély-kutatása visszatérő, de korántsem egyenletes igényességgel igyekszik megszabadulni a fennkölt szándéknyilatkozatoktól. Jelen könyv lendít egyet ezen a tisztulási folyamaton. Harald Roth nemcsak hangoztatja, hanem komolyan veszi szűkebb szak-ágának egyik fontos módszertani követelményét: a régió történelmét több rendi, illetve etnikai-kulturális közösség alkotásaként ábrázolja. A kölcsön- és ellenhatásokat, a párhuzamosságokat, hasonlóságokat és különbségeket egy legalább hármasság osztatja: magyar-német-román mezőnyben vizsgálja. Az első kiadással¹ elsősorban a német nyelvű Délkelet-Európa-kutatás kezdő vagy más témákra szakosodott képviselőit szólítja meg, az enyhén átdolgozott másodikkal² pedig azokhoz a magyar olvasókhoz fordul, akik művét munkasegédletként, és egyben a külföldi transzszilvanológia egyik hű tükreként óhajtják használni. Az így gazdag rendeltetésű kiadvány többszemponútú előadásmódja különösen értékes és hitelessé válik, mihelyt fény derül forrásvidékére.

A Segesvárott 1965-ben született száz szerző gyereként települt ki Brassóból Németországba. Már egyetemi tanulmányai idején bekapcsolódott a Neckar menti Gun-

1 Harald Roth: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln/Weimar/Wien 1996.

2 A szerző összevonta előszavát és a német kiadásban annotációkkal ellátott, az egyes fejezetekhez készített forrás- és irodalomjegyzékét, az 1989 utáni részt pedig kiegészítette az 1997/1998-as fejleményekkel. A német kiadást díszítő 23 illusztráció kimaradt a magyar kiadásból.

delsheimban székelő Erdélyi Honismereti Munkacsoport munkájába. A nyolcvanas évek végétől egyre gyakrabban tűnt ki igényes elemzői és tudományszervezői feladatok gondos gazdjaként. Szakmai felnőtté válása azon felismerés jegyében ment végbe, hogy a Munkacsoport, amelynek 1992-ben alapított Erdély-Intézetét ügyvezető igazgatóként vezeti, csaknem kizárólag önszemlélően, a saját nemzetiség érdekében tevékenykedik, noha programjának némely tétele összerdélyi irányultságra kötelezi. Most magyarra fordított művében tehát bennfentes érintettként lép ki az előtte, részben még mellette járó szász elit zártságából, ugyanakkor tágítja a maga szakírói látóhatárát.³ Szűkebb környezetének eddigi szokásaitól jócskán eltávolodva képes például úgy írni 1848/1849-ről, hogy meg sem említi Stephan Ludwig Roth-ot, a magyar szabadságharc szász mártírját.

Ez az Erdély-történet csakis úgy tarthatja be választott műfajának szabályait, hogy folyamatokat rövidítve elemez, összefüggéseket sűrítve villant fel, adatokat válogatva közöl. Effajta „kis” munkák nagyot hibázhatnak, amennyiben anyaguk – a szerző érdeklődésének és ismereteinek függvényében – hol felduzzad, hol gyérül. Harald Roth annál fegyelmezettebb és képzettebb, hogy gondolatmenete ingadozzon. Ebből a könyvéből nehezen állapítható meg, hogy témái közül melyiket kedveli és ismeri a legjobban. Egy bizonyos értelemben nem rövidít, nem sűrít, nem válogat: az első fejezettől az utolsóig kulcs-

3 Eddigi két fő műve a két világháború közötti romániai németiséggel foglalkozik: *Der „Deutsch-sächsische Volksrat für Siebenbürgen” 1918/1919*. München 1993; *Politische Strukturen und Strömungen bei den Siebenbürger Sachsen 1919-1933*. Köln/Weimar/Wien 1994. Újabb írásainak jegyzékét közli Karl Nehring: *Veröffentlichungen zur Geschichte Südosteuropas in der Bundesrepublik Deutschland 1991-1995*. In: *Südost-Forschungen* 56 (1997) p. 423-463, itt p. 447.

mozzanatként írja le Erdély politikai, szociális és kulturális elemeinek egymáshoz, valamint a külvilághoz fűződő viszonyát. Szerkezeteket és főszereplőket változtat, térben többsíkú, nem mindig egyidejű, bevált és kevésbé sikeres integrációkról tájékoztat. Kimondatlanul is arra kíváncsi, hogy léteztek-e, és – ha igen – milyen esélyekkel bírtak olyan elképzelések és stratégiák, amelyek a régió belső sajátosságaiból valaminő egységet ötvöztek. Roth így a szász zártságból egy másik behatárolt vizsgálódási keretbe lép át, de egy olyanba, amely az előbbitől eltérően nem egyoldalúságon, hanem a lényegretörő mérlegelés igényében gyökerezik. Ő ugyanis az erdélyi történelem eredetiségét az önállósági kíváncsalmak és képességek fényében kívánja láttatni. Ezért korszakról-korszakra rámutat azon hatásokra, amelyek az évszázadok során a középkori és újkori Magyar Királyság, a Habsburg-birodalom, az osztrák-magyar dualizmus és a román fejedelemségek, majd Nagyrománia felől táplálták vagy gyengítették a térség autonómiáját.

Roth az erdélyi integrációk belső és külső körében egyaránt három nemzeti érdekviszonylatot domborít ki. Az eredet- és határproblémák, valamint a nemzetállami öntudatok súlyánál fogva a magyar-román ellentéteknek tulajdonít alapvető jelentőséget. Mégsem esik a pártfogó ítélezés csapdájába. Visszafogottsága nem határozatlanság. Állhatatos semlegessége nem azé a szerzőé, aki képtelen kibogozni Kelet-Közép-Európa nemzeti és társadalmi viszályainak szálait, és ezért inkább úgy emelkedik az ottani ellentétek fölé, hogy többé-kevésbé jól kimért igazságot oszt mindegyik félnek. Roth nagyon

is érti, hogy a változó körülményekből kialakuló és szerteágazó következményekkel járó erdélyi szembenállások jelentős mértékben mindig a feloszthatatlan birtok felosztásáról szóltak. Ezért nem bizonygat, de nem is feszeget demográfiai elsőbbségeket vagy társadalmi felsőbbrendűségeket, már csak azért sem, mert például a dákó-román-kontinuitás ügyét lezáratlannak, sőt, lezárhatatlannak tartja. Előszava szerint az egykoron megfogalmazott vagy a mából visszavetített „igazságok viszonylagosságát” elfogadja, mi több, a maga módján hirdeti. Következésképpen nem azt kívánja bemutatni, hogy kié, hanem azt, hogy egyetlen főörökös nélkül is izgalmas az erdélyi történelem.

Harald Roth általánosabb, ama viszonylagossággal is összefüggő eredményei közül ehelyütt érdemes kettőt kiragadnunk. Az egyik az erdélyi magyarok, románok és németek egymás-mellett-élésének képét rajzolja meg. Ez a fajta kapcsolatrendszer a kismonográfia tanúsága szerint tartósabban határozta meg a régió arculatát, mint a letűnt román pártállam tudományos propagandanyelvezetének oly kedves „testvéri” egyeztetések,⁴ vagy a szakirodalomban részben még ma is modellszerűnek mondott⁵ ellenségeskedések. Amelynek hordozói tehát akkor is hatottak egymásra és közös környezetükre valamilyen értelemben és mélységben, ha ezt nem akarták. Makkai László „Magyar-román közös múlt” című,⁶ a

4 Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel. I. Koordináló szerkesztő Bányai László. Bukarest 1976.

5 Kritikai megjegyzésekkel legújabbán Miskolczy Ambrus: *Das Revolutionsjahr 1848/1849 in Siebenbürgen. Mythen und Modelle*. In: *Siebenbürgen in der Habsburgermonarchie. Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich (1690-1867)*. Herausgegeben von Zsolt K. Lengyel, Ulrich A. Wien. Köln/Weimar 1999, p. 64-72.

6 Budapest 1948, ²1989.

két nép fejlődéstörténeti különbségeit taglaló könyve óta nem egészen új felismerés ez, de nem is olyan mértékben elfogadott, hogy haszontalan volna újfent megalapozni egy tananyagnak is szánt kézikönyvben. Mindenesetre minőségi különbséget jelez az együttéléssel szemben, és így az Erdéllyel foglalatoskodó történettudományi komparatisztika további módszertani finomítására ösztönöz.

A másik átfogó tétel Erdély külső betagolódásainak irányai közül a bécsit minősíti a legelőnyösebben. Roth az 1690 és 1867 közötti Habsburg főhatalom időszakát általában békésebbnek és megújulási lehetőségekben gazdagabbnak vázolja, mint a török fennhatóságú, magyar vezetésű fejedelemségét és a középkori magyar királyságét. A 19. század közepétől felívelő nacionalizmusok és a román nemzetállam korában pedig a hanyatlást hangsúlyozza – mindahányszor az erdélyi fejlődés eredetiségének, vagyis a regionális önállóság mércéjével is mérve a közvetlen szomszédok beavatkozásának a hasznát. Ám ebből a szempontból egy fordított előjelű szerep is juthat a bécsi udvarnak. A dinasztia a törökellenes háborúk után Erdélyt a magyar szent korona országaitól ugyan elkülönítve igazgatta, és időnként valóban igyekezett létrehozni egy „*suigeneris*” erdélyi társadalmat.⁷ Mindezt azonban nemcsak a magyar rendek egységmozgalma ellenében, hanem az osztrák összbíróadalmi eszme érdekében tette. A könyv nem hallgatja el II. József, majd I. Ferenc József Bach-korszakbeli abszolutizmusának

7 Szabolcs de Vajay: *Regnicolae Principis. Der Versuch des Hauses Habsburg zur Gestaltung einer sui generis siebenbürgischen Gesellschaft im Lichte der Libri Regii 1691-1848*. In: *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó*. Herausgegeben von Kálmán Benda, Thomas von Bogyay, Horst Glassl, Zsolt K. Lengyel. II. München 1988, p. 1-30.

központosító törekvéseit. De a jog-, pénzügy- és általános államigazgatási, valamint gazdasági egységesítés, illetve egybehangelés távlatos előnyeit mérvadóbbnak tartja, mint a politikai alárendeltség hátrányait, vagyis nem a magyar szakirodalomból ismert módon értékeli. A Századok szemlervata meg is jegyzi idevonatkozóan, hogy Rothra „erősebben hatottak [...] a német és osztrák, mint a magyar történetírás érvei”.⁸ Egy másik budapesti recenziens értelemszerű ellenérvként a 15. századi unio trium nationum-ra emlékeztet mint Erdély politikai-társadalmi szerkezetsajátosságainak talán minden későbbinél beszédesebb példájára.⁹ Jóllehet Roth is a helyi önállósulás fő letéteményeseként tárgyalja a késő középkori rendi együttműködések, összképe mégis a tartomány majdani Habsburg-féle integrációját nyomatékositja.

Az eddig megjelent ismertetések imént idézett, valamint további, részben még kéziratoss darabjaiból nyilvánvaló, hogy ennek az Erdély-történetnek komoly szakmai fogadtatás jár ki. A magyar, román és német hozzászólók – egyetlenn, valóban vitatható évszámtól eltekintve¹⁰ – nem találunk benne sem téves, sem félrevezető adatot, a tények megválogatását és néhol szükségképpen elnagyolt magyarázatait pedig úgy kifogásolják, ahogyan ilyen tömörségű színvonalas könyvek esetében kifogásolni lehet és szokás, vagyis anélkül, hogy kétségbe vonnák az

8 Tokody Gyula in: Századok 132 (1998) 275-280, itt p. 277.

9 Miskolczy Ambrus in: Ungarn-Jahrbuch 24 (1998) p. 356-359.

10 Dan Berindei in: Revue Roumaine d'Histoire 36 (1997) p. 1-2, 161-164, itt 163, nehezményezi, hogy a német kiadás Moldva és Havasalföld egyesülését 1858-ra, nem 1859-re teszi. Roth a magyar kiadásban „1858/1859”-re javítja ezt az évszámot, utalva immár nemcsak a két fejedelemség politikai-jogi egységét nemzetközileg előkészítő 1858. évi párizsi egyezményre, hanem az 1859. évi fejedelemválasztásra is (Istoria României în date. Sub conducerea lui Constantin C. Giurescu. București 1972, p. 205-206; Szász Zoltán: A románok története. Budapest [é. n.], p. 82-83).

egész teljesítmény átlagon felüli értékét.¹¹ Ugyanakkor nem rejtik véka alá, hogy némely összefüggésben és eseménysorozatban más súlypontozást helyesebbnek, vagy legalább is elképzelhetőnek vélnek. Feltűnő, hogy ezeket az értelmezési különbségeket magyar és román szakemberek hozzák szóba az illető nemzeti történetírás szempontjai mentén,¹² míg a német megítélések zöme azt dicséri, hogy a szerző nem hasonul az érintett népcsoportok elvárásaihoz, kiváltképpen azon hagyományos felfogású szászokéhoz nem, akik Erdély múltjában a német civilizáló befolyás termékeit keresik – és fedezik fel még ma is szép számmal.¹³ Nem kevésbé elgondolkodtató, hogy az utóbbi észrevétel megfogalmazói a maguk szűk alapjáról méregetnek, midőn párhuzamba állítják Roth összerdélyi szemléletben fogant kis és a Magyar Tudományos Akadémia „nemzeti szemszögből” íródott rövid Erdélytörténetét.¹⁴ Budapesten, Kolozsvárott és más magyar historiográfiai műhelyekben érdemes arra figyelni, hogy a németországi kultúr- és tudománypolitikai publicisztika – ilyen közvetlen összehasonlítások nélkül is – „magyar mítoszokat” lát körvonalazódni a Köpeczi Béla főszerkesztette műben.¹⁵

11 Így Miskolczy, aki „problematicusnak” nevezi pld. az összesített bibliográfia tételeinek általánosító jellemzését és az Erdély-kutatás „nemzeti osztályozását” főként magyar és román nézetek szerint.

12 Berindei; Miskolczy; Tokody.

13 Markus Gross in: Südostdeutsche Vierteljahresblätter 46 (1997) p. 370-371; Konrad Gündisch: Korrekt, lesbar und vor allem lesenswert. In: Siebenbürgische Zeitung, 1996. október 31.; Bernd Hey in: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 20 (1997) 95-97; Hans Meschendorf: Eine neue Geschichte Siebenbürgens. In: Neue Kronstädter Zeitung, 1997. március 20; Thomas Weidner in: ekz-Informationsdienst, 1997/14-15; Manfred Wittstock: Grundlage für den Heimatkundeunterricht. In: Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien, 1997. február 21.

14 Kurze Geschichte Siebenbürgens. Hg. Béla Köpeczi. Budapest 1990; Gündisch; Wittstock.

15 Pld. Keno Verseck: Rumänien. München 1998, p. 203.

Bármilyen irányba is halad a nemzetközi szakmai eszmecsere ezen a téren, Harald Roth könyve vélhetően még jó ideig az egyes nemzeti álláspontok közé sorolódik, mégpedig kettős viszonyítási alapként. Szakirodalomként máris kivívni látszik magának egy biztos és előkelő rangot. Az erdélyi történelemről való gondolkodásmód forrásaként viszont még nem ért célba, mivel éppen felülről kitekintő jellegében valamennyi oldalról kérdőre vonható, vagy éppenséggel kisajátítható. Magyar nyelvű és remélhetőleg hamarosan románul is megjelenő kiadása csak egy lépcső azon folyamatban, amelynek végén az Erdély-kutatók körében természetes lesz megkérdőjelezni, netán felszámolni saját származásból, részerdélyi magatartásból fakadó beidegződöttségeket. Roth példája a kezdet nehézségeit nyilvánítja meg, minthogy könyvének német alapkiadásában „magyar nézőpontot” vagy „nemzetiromán történelemértelmezést” olvas ki irodalmának egyik-másik tételéből, azt a benyomást keltve, hogy ezt szász látószögből teszi.¹⁶ Aligha véletlen, és személyes továbblépésnek tekinthető, hogy a magyar változat bevezetőjében meghaladottnak érzi a kérdést: román, magyar, szász-e az, aki Erdély történelméhez közelít?¹⁷ A tét, amelyet itt pontosít, végső soron az, hogy bírálóknak, de a dicsérőknak se kelljen firtatniuk egy ilyen könyv szerzőjének hovatartozását, tárgyának jussát, mondanivalójának esetleg tudományon kívüli

16 A budapesti Kurze Geschichte Siebenbürgens, illetve Stefan Pascu: A History of Transylvania. Detroit 1982 kapcsán: Roth 164. Vö. Miskolczy kritikájával a 11. jegyzetben.

17 A magyar kiadás éppen ebből az okból közli rövidítve az eredeti, a szóban forgó „nemzeti osztályozásokat” tartalmazó bibliográfiát, amely amúgy is az újonnan érdeklődő német olvasók igényeit hivatott kielégíteni (Roth p. 163-178).

rendeltetését. Hogy a téma érdekessége, amely a szellemi megvilágosodást élteti, mindegyik befogadónak fontosabb legyen, mint a sokszínű múlt megismerését korlátozó érdek.